

Олег Сербін,

зав. відділу НБУВ, канд. іст. наук

Історико-технологічні особливості еволюції систематичного каталогу бібліотеки: досвід майбутнього у новизні минулого

У публікації розглянуто основні аспекти реорганізації систематичного каталогу з метою вдосконалення його змістовного наповнення. Встановлено, що рекласифікація каталогу на пряму залежить від особливостей не тільки структури бібліотечно-бібліографічної класифікації, а й від її змісту. На конкретних прикладах продемонстровано історико-технологічні особливості еволюції каталогу бібліотеки, зокрема генерального систематичного каталогу НБУВ, та його переведення на ББК.

К л ю ч о в і с л о в а: систематичний каталог, ББК, робочі таблиці класифікації, рекласифікація.

This publication reviews the main aspects of systematic catalog reorganization in order to improve its content. It is determined that directory catalog reclassification depends not only on features of library and bibliographic classification structure, but on content of the latter as well. The historical and technological features of library catalog evolution are demonstrated on practical examples including general systematic catalog of NLUV and his transfer to LBC.

K e y w o r d s: systematic catalog of LBC, classification worksheets, reclassification.

Бібліотека, як багатоступенева структура опрацювання, зберігання та представлення інформації, виражає свій зміст засобами системи каталогів. У даному випадку, систематичний каталог будь-якої бібліотеки – це не просто каталог, покликаний забезпечити зручність у користуванні фондом, а, насамперед, представлення змісту всього фонду бібліотеки. Він фактично є «паспортом» такого фонду. Без систематичного каталогу немає порядку. Адже порядок визначається тільки організованою системністю, коли є певна змістовна структура організації. Тому можна погодитися з визначенням, що систематичний каталог – це бібліотечний каталог, в якому бібліографічні записи розташовані за галузями знань відповідно до певної системи бібліотечно-бібліографічної класифікації [2, с. 134–135].

Різні класифікаційні системи можуть бути осередком організації такого каталогу. Серед них досить відомі й широковикористовувані в бібліотечній практиці, зокрема України, такі класифікаційні системи, як Універсальна десятикова класифікація (УДК) та Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК). У даній статті ми зосередимо увагу на вивченні та аналізі систематичного каталогу (його організації) на базі ББК, з огляду на недослідженість даної теми з позицій сьогодення, а також торкнемося значущості цього питання у контексті використання ББК у бібліотеках України, зокрема в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Тому об'єктом нашого

дослідження є систематичний каталог бібліотеки в процесі рекласифікації на ББК. Предметом – історико-технологічні особливості рекласифікації систематичного каталогу, і, відповідно, фонду бібліотеки. Метою публікації є визначення основних історико-технологічних особливостей рекласифікації на ББК.

Слід зауважити, що питаннями рекласифікації фондів бібліотек на ББК займалася ціла низка вітчизняних та зарубіжних вчених. Вони ґрунтовно розглядалися в роботах В. Альтшуллера [1], В. Бирзович [3], К. Воронько [5], А. Диндайте [7], А. Межинене [7], Ж. Пайзієвої [10], Є. Шамуріна [12], Е. Вітчевської [4], Л. Володарської [4], О. Дараган [6], М. Каганової [8], Г. Макєєвої [9]. Щоправда вищеназвані дослідники аналізували різні аспекти переведення каталогів з однієї класифікаційної системи на іншу ґрунтуючись на реаліях свого часу. В нашому ж дослідженні йтиметься про історичний та технологічний досвід з позиції розуміння і важливості потреби адаптації систематичного каталогу до сучасних реалій розвитку ББК як системи.

У першу чергу, варто нагадати, що ББК, розроблена у свій час Державною бібліотекою СРСР ім. В. І. Леніна за участю Державної публічної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедрина, бібліотеки Академії наук СРСР і Всесоюзної книжкової палати, була заснована на марксистсько-ленінській класифікації наук. По суті, за своєю змістовністю ББК відповідала сучасному на той час рівню розвитку всіх галузей те-

оретичних і прикладних знань і представляла єдино можливу основу для побудови систематичного каталогу великої наукової бібліотеки в умовах існуючих тоді ідеологічних реалій.

Закономірно, що з виданням радянської бібліотечної класифікації, тобто ББК, перед тодішньою Центральною науковою бібліотекою Академії наук Української радянської соціалістичної республіки (ЦНБ АН УРСР, далі ЦНБ) як науковою установою постало завдання її впровадження¹.

Впровадження ББК у практику роботи ЦНБ відкривало широкі можливості для наукової систематизації творів друку, підвищення політичного та наукового рівня систематичного каталогу, а також забезпечувало можливість класифікації за таблицями єдиної для всієї бібліотеки схеми.

Нагадаємо основний поділ ББК. Він був таким:

- А. Марксизм-ленінізм
- Б. Природничі науки в цілому
- В. Фізико-математичні науки
- Г. Хімічні науки
- Д. Геолого-географічні науки
- Е. Біологічні науки
- Ж / с. Техніка. Технічні науки
- П. Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські і лісгосподарські науки
- Р. Охорона здоров'я. Медичні науки
- С. Суспільні науки в цілому
- Т. Історія. Історичні науки
- У. Економіка. Економічні науки
- Ф. Комуністичні і робітничі партії. Громадсько-політичні організації трудящих.
- Х. Держава і право. Юридичні науки
- Ц. Військова наука. Військова справа
- Ч. Наука. Культура. Просвітництво
- Ш. Філологічні науки. Художня література
- Щ. Мистецтво. Мистецтвознавство
- Е. Релігія. Атеїзм
- Ю. Філософські науки. Психологія
- Я. Література універсального змісту.

Очевидними на той час перевагами наведеної схеми були: наявність допоміжного апарату, адекватна на той час класифікація наук і розмежування між ними. Ці обставини поставили перед систематизаторами питання про необхідність класифікації поточних

надходжень за новою схемою, що, виходячи з аналізу Генерального систематичного карткового каталогу², здійснювалася в деяких розділах вже з 1964 р.

Цілком ймовірно, що повний переклад ГСК на нову класифікаційну систему можна було зробити двома способами. Перший передбачав здійснення перегрупування рубрик відповідно до схеми ББК і присвоєння їм нової символіки одночасно у всьому ГСК або в окремих його розділах з подальшим редагуванням карткового репертуару. Однак, одночасне впровадження схеми ББК в усі розділи ГСК було б можливе при наявності достатньої кількості систематизаторів і всіх випусків схеми ББК. Адже, зауважимо, переклад на нову схему окремих розділів систематичного каталогу може проводитися в певній черговості залежно від реальної можливості здійснення цієї роботи наявним штатом систематизаторів з урахуванням наявних схем.

Другий спосіб упровадження ББК у практику роботи бібліотеки передбачав переклад на нову схему частинами окремих розділів і підрозділів ГСК з одночасним редагуванням усіх карток.

Означимо переваги першого способу перекладу каталогу на схеми ББК:

- каталог у найкоротший термін приводився у робочий стан відповідно до нової схеми [4, с. 174–177]. Робоче наповнення каталогу, що відповідало тимчасовій структурі певної наукової дисципліни, не створювало труднощів для читачів під час користування каталогом, оскільки вони були фахівцями даної галузі або вивчали її за сучасними програмами і новітніми навчальними посібниками, врахованими при розробленні ББК;
- забезпечувалася можливість класифікації літератури за однією схемою;
- індексація нових надходжень літератури з ББК давала змогу віднести книгу відразу у встановлене схемою місце, присвоїти їй детальний індекс і зібрати компактно всі описи (на нову і стару літературу) з певного питання. Це, з практичної точки зору, доволі зручно для читачів при користуванні каталогом;
- одночасне перегрупування усіх рубрик кожного з розділів каталогу у послідовності, передбаченій схемою ББК, давало можливість систематизатору вивчити схему загалом і окремо по частинах, а також до певної міри розкривало перед читачем обсяг і структуру науки, яка ним досліджується;

¹ У даному дослідженні використовувалися таблиці класифікації НБУВ та примірники ББК, що збереглися до сьогодні у вигляді робочих таблиць відділу систематизації, що продиктовано потребою висвітлення практичного досвіду роботи над бібліотечно-бібліографічними класифікаціями та процесів редагування генерального систематичного каталогу.

² Автором детально проаналізовано Генеральний систематичний картковий каталог Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. В результаті були встановлені нові історичні факти структурного розвитку даного каталогу.

- наявність алфавітно-предметно покажчика (АПП) до рубрик розділів каталогу, переведених на нову схему, полегшувала обслуговування читачів та користування каталогом у період до завершення остаточного редагування каталогу та складання покажчика до наповнення каталогу [11, с. 41–44].

Цей спосіб давав змогу готувати каталог для використання індексів Книжкової палати під час впровадження централізованої класифікації за ББК.

Недоліком даного способу було те, що на початку змінювався, хоча й неправильний, але звичний для каталогів, порядок розташування матеріалів. Це створювало певні труднощі, адже потрібно було постійно відслідковувати перетворення, що відбуваються, і активно вивчати нову класифікацію. Однак, ці труднощі цілком переборні і виправдовуються тим, що в каталозі точно відбився би обсяг і структура кожної наукової дисципліни.

Другий спосіб упровадження схем ББК був можливий у разі відповідності структури діючого каталогу схемі ББК, коли немає необхідності у перегрупованні рубрик, а потрібне лише редагування карткового репертуару, або якщо окремі підрозділи були б абсолютно незалежні один від одного, що траплялося і трапляється в практиці дуже рідко (наприклад: «02. Бібліотекознавство. Бібліотечна справа», «Д Дитяча література»).

Тепер про недоліки другого способу:

- цей шлях надзвичайно довгий;
- каталог тривалий час мав би різну структурну основу (робоча схема ЦНБ та ББК), а звідси:
  - роками зберігалася б необхідність класифікації літератури за абсолютно різними таблицями;
  - неможливість виробити послідовну методику класифікації літератури;
  - відсутність однакової структури систематичного каталогу ускладнювала б його використання.

Тому, виходячи зі структури і змісту ГСК, фахівці-систематизатори сьогодні, цілком логічно, пішли б першим шляхом.

Складність і трудомісткість всього комплексу процесів з переведення каталогу на нову схему класифікації [7, с. 10] зумовлювала необхідність виокремити два основних етапи в цій роботі:

- перший етап:
  - приведення структури та індексного вираження розділів і підрозділів систематичного каталогу у відповідність зі схемами ББК;
  - редагування і перебудова розділів систематичного каталогу.
- другий етап:
  - створення АПП понять, відображених у ко-

роткотерміновому репертуарі каталогу та нових розділів, не передбачених у структурі робочої схеми ЦНБ.

Пристаюючи до перебудови каталогу ЦНБ за схемою ББК, необхідно було ретельно вивчити класифікаційну таблицю по кожному із розділів каталогу, порівняти її з робочою схемою ЦНБ, намітити основні поділи і розмістити підрозділи, комплекси рубрик у послідовності, передбаченій схемою ББК. Формулювання рубрик при цьому повинні були залишатися незмінними або уточнюватися за схемою ББК, якщо це не змінювало їхнього змісту та обсягу понять. Так, при перегрупованні рубрик відповідно до ББК, систематизаторами, зокрема, вирішувалося питання перегруповання всього розділу відразу або за окремими його підрозділами, залежно від характеру та обсягу даного розділу [8, с. 101].

Приведення структури каталогу відповідно до схем ББК розпочиналося з розміщення основних поділів кожного розділу систематичного каталогу з усією наявною в каталозі деталізацією у послідовності, передбаченій схемою ББК. Наприклад, основні поділи розділу «Історія. Історичні науки» перегруповувались так:

Таблиця 1

За схемою ББК	За схемою ЦНБ
T0 Теоретичні основи та методологія історичної науки	9/01 Теорія і методологія історичної науки
T1. Історія історичної науки	9/09 Історія історичної науки
T2. Джерелознавство. Допоміжні історичні науки	9. Історія
T3. Історія	901. Допоміжні історичні науки
T4. Археологія	902. Археологія
T5. Етнографія	903. Етнографія

Як видно з наведеної таблиці, здійснюючи перегруповання основних поділів у розділі «Історія. Історичні науки», необхідно було підрозділ «901 – Допоміжні науки» (який отримав, згідно з ББК, визначення T2 і більш широке формулювання – «Джерелознавство. Допоміжні історичні науки») розмістити перед поділом «T3. Історія».

Важливо відзначити, що після розміщення основних поділів розділу в порядку, передбаченому ББК, виникали деякі непередбачувані варіанти [6, с. 41–42], серед них:

- основні розділи робочої схеми ЦНБ відповідали основним розділам ББК. У цьому випадку робота зводилася до присвоєння символіки ББК, уточнення формулювань поділів і перегруповання їх відповідно до ББК;
- основний ряд розділів відрізнявся від основного ряду ББК з цього розділу;

- у каталозі були підрозділи, які, за ББК, віднесені до іншого розділу. Наприклад, за схемою ЦНБ, підрозділ «796/9 0 Фізкультура і спорт» знаходиться у розділі «7. Мистецтво». За схемою ББК, його місце передбачене в розділі «Ч. Наука. Культура. Просвітництво». У цьому випадку при наявності схеми ББК матеріал передавався в інший розділ і займав місце у його основному ряду відповідно до ББК.
- у каталозі ЦНБ не був структурно виділений підрозділ, передбачений ББК. Наприклад, у розділі «Х. Держава і право. Юридичні науки» ББК включає підрозділ «Х7. Держава і право країн, що звільнилися від колоніальної залежності». Тому після розташування існуючих рубрик всього розділу відповідно до ББК проглядалося наповнення певних рубрик і відбиралися описи, які структурно оформлювалися у новий підрозділ. Матеріал для підрозділу «Х7. Держава і право країн, що звільнилися від колоніальної залежності» потрібно було забрати з розділу «34 (Б) – Держава і право капіталістичних країн» або ж розділ «Історія. Історичні науки», за схемою ББК, відкривався основним поділом ТО «Теоретичні основи і методологія історичної науки». За схемою ЦНБ, ці матеріали були віднесені до окремих рубрик, які розкривають суть і значення предмета історії, її завдань, партійності історичної науки та ін. Наявні рубрики необхідно було, насамперед, перегрупувати у послідовності, передбаченій схемою ББК стосовно даного основного поділу. Але оскільки передбачалося створення головного підрозділу для даного ряду поділів з такого важливого питання, то до проведення редагування каталогу потрібно було переглянути наповнення наявних рубрик та організувати їх з усією можливою деталізацією за схемою ББК.

Приводячи структури каталогу у відповідність зі схемами ББК і створюючи нові основні поділи, потрібно було прийняти принципово оригінальне рішення стосовно класифікації та організації окремих матеріалів. Це, в свою чергу, зумовлювало потребу переглянути та організувати їх у структурній послідовності ББК. Наприклад, згідно зі схемою ББК, у розділі «Історія. Історичні науки» другим основним поділом є ТІ «Історія історичної науки». Цей розділ призначений для літератури з історії історичної науки як в цілому, так і в окремих країнах, з історії вивчення окремих тем і проблем, з історії окремих шкіл та напрямів в історичній науці. У практиці роботи ЦНБ історіографічні матеріали, за винятком загальних, відносилися до відповідних періодів загальної історії та історії окремих країн. Під час редагування ці матеріали були

виділені у самостійні рубрики, що стало підставою для організації у подальшому нового самостійного розділу за схемою ББК. Характер структурних перетворень у низці основних поділів окремих галузей знань можна простежити на прикладах розділів систематичного каталогу «Мистецтво. Мистецтвознавство» і «Техніка. Технічні науки» (див. табл. 2, табл. 3).

Таблиця 2

За схемою ББК	За схемою ЦНБ
Щ.а/я Загальний розділ	7(01) Теорія мистецтва
Загальна теорія мистецтва див. 108 Естетика	7(09) Історія мистецтва
Щ03 Історія мистецтва	7(065) Художні музеї. Охорона пам'яток мистецтва
Щ10 Образотворче мистецтво	72 Архітектура
Щ100 Теорія образотворчого мистецтва	73 Скульптура
Щ101 Охорона пам'яток мистецтва. Художні музеї. Колекції. Збори	74 Декоративне і прикладне мистецтво
Щ103 Історія образотворчого мистецтва	75 Живопис
Щ11 Архітектура	76 Графіка
Щ12 Декоративно-прикладне мистецтво	77 Фотографія
Щ13 Скульптура	778 Кінематографія
Щ14 Живопис	78 Музика
Щ15 Графіка	792 Театр
Щ16 Художня фотографія	796/9 Фізкультура і спорт
Щ30 Музика і видовищні мистецтва	
Щ131 Музика	
Щ32 Танець (Хореографія)	
Щ33 Театр	
Щ 34 Масові заходи і театралізовані свята	
Щ35 Цирк	
Щ 36 Естрада	
Щ 37 Кіномистецтво	
Щ 38 Художнє радіомовлення і художнє телебачення	
Щ7 Художня самодіяльність (альтернативний індекс)	

У процесі зіставлення рядів основних поділів розділу «Мистецтво. Мистецтвознавство» питання естетики, загальної теорії мистецтва, теорії образотворчого мистецтва структурно були об'єднані в одному підрозділі «7(01) – Теорія мистецтва. Естетика». ББК визначає місце естетики в загальній теорії мистецтва у розділі «Ю – Філософські науки». Теорія образотворчого мистецтва виокремлюється у розділі «Мистецтво. Мистецтвознавство». У каталозі ЦНБ був підрозділ «7(09) – Історія мистецтва», ББК ж передбачає два підрозділи «Щ103 Історія образотворчого мистецтва».

Варто зауважити, що в ББК, зокрема в перших виданнях, образотворчі мистецтва представлені єдиним комплексом на початку якого зосереджені основні питання, деталізовані загальними і спеціальними типови-

ми поділами – історія, теорія, охорона пам’яток, консервація і реставрація художніх творів. Потім розташовується видовий розподіл, який об’єднує літературу з окремих видів образотворчого мистецтва (починаючи з архітектури, закінчуючи художньою фотографією). Деталізація видів образотворчого мистецтва у схемі ББК була розроблена дуже докладно, тому відрізнялася від структури цих підрозділів у схемі ЦНБ.

Структурна група «Музика і видовищні мистецтва» в каталозі ЦНБ була представлена трьома підрозділами «778 Кінематографія», «78 Музика», «792 Театр». ББК передбачала розподіл цієї групи на такі види: «Щ31 Музика», «Щ32 Танець (Хореографія)», «Щ33 Театр», «Щ34 Масові заходи та театралізовані свята», «Щ35 Цирк», «Щ36 Естрада», «Щ37 Кіномистецтво», «Щ38 Художнє радіомовлення і художнє телебачення».

Отже, систематизатору необхідно було відібрати з інших розділів і структурно оформити підрозділи Щ32, Щ34, Щ35, Щ36, Щ38, уточнити їх межі, відобразити різноманіття зв’язків, що об’єднують ці види мистецтва (музика – музичний театр – танець і т. п.).

Розділ «Мистецтво» завершувався альтернативним поділом «Щ7 – Самодіяльне мистецтво», який надавав систематизатору можливість вирішувати: чи об’єднувати всі види самодіяльного мистецтва під цим поділом, чи відобразити його в межах кожного виду під типовою рубрикою – «9». У розділі «Щ – Мистецтво» відбивалися проблеми кіно- і фотомайстерності, їх історія.

Підрозділ «796/9 – Фізкультура і спорт» повністю переводився у розділ «Ч – Наука. Культура. Просвітництво». У розділ «Техніка. Технічні науки» переходили матеріали про фото- та кінотехніку, фізичні і хімічні основи фотографії, негативний і позитивний процес, наукову фотографію тощо.

Основні поділи підрозділу «31/7» «Енергетика» представляли окремі галузі енергетики. У кожному з них зосереджувалася література з виробництва, перетворення та використання певного виду енергії: електричної, теплової, ядерної, енергії падаючої води, вітру, сонця і т.п. Порядок проходження підрозділів енергетики визначався значенням кожної галузі енергетики в народному господарстві, її сучасним станом і перспективами розвитку, а також існуючими зв’язками між окремими галузями енергетики. Розділ «Енергетика» розпочинався поділом «31 Енергетика в цілому», призначеним для літератури загального характеру. Під індексом «31» виділявся загальний розділ енергетики, а також низка проблем загального характеру. Індексация поділів підрозділу «31 Енергетика в цілому» уз-

годжена з позначенням відповідних проблем в окремих галузях енергетики. Таким чином, загальна частина енергетики та її окремі галузі мали єдину структуру.

Таблиця 3

За схемою ББК	За схемою ЦНБ
31. Енергетика	620.9 Енергетика
32. Електроенергетика. Електротехніка	
33 Теплоенергетика. Тепло- техніка	
34. Ядерна енергетика	
35. Гідроенергетика	
36. Інші галузі енергетики. Вітроенергетика. Віпротехніка. Геліоенергетика. Геліотехніка. Геоенергетика.	
Біоенергетика	
37. Техніка стиснутих і розріджених газів. Техніка стиснутих газів. Техніка розріджених газів. Вакуумна техніка	

За схемою ЦНБ, розділ «Енергетика» мав індекс 620.9 (загальні питання), а джерела і види енергії, їх вибір та технічне використання розміщені в різних місцях систематичного каталогу:

- Енергія пари – 621.1 (підпорядковувалася загальному машинознавству)
- Енергія рушійної води – 621.2 (у технічній гідромеханіці)
- Електроенергетика – 621.3 (у електроенергетиці)
- Ядерна енергія – 621.384 (в ядерній техніці)
- Теплова енергія – 621.4 (у розд. «Теплові двигуни»)
- Пневматична енергія – 621.5.

Таким чином, складові частини підрозділу «Енергетика» були відірвані від загальних питань і при індексації літератури матеріал дублювався.

Важливим у процесі переходу на ББК було також приведення символіки типових ділень (загальних, спеціальних, територіальних), що викликало необхідність перегрупування матеріалів у межах кожного з відділів систематичного каталогу. Наприклад, використання таблиць територіальних типових ділень, призначених для однорідної організації розділів систематичного каталогу, передбачало розташування матеріалів про окремі краї і області РРФСР в окремому алфавітному ряду за алфавітом їх найменувань. Оскільки в практиці ЦНБ ці матеріали розташовувалися інакше (у двох алфавітних рядах – за найменуванням країв і областей) необхідно було їх перегрупувати відповідно до таблиць ББК [6, с. 49–51]. Це ж стосувалося і рубрик, місце яких, за схемою ББК, відмінне від їх розташування за схемою ЦНБ. Такі рубрики відразу ж переміщувалися відповідно до схеми ББК.

Так, у схемі ББК у розділі «Історія СРСР» матеріали про столицю Радянського Союзу м. Москву розмішувалися після періоду будівництва комунізму і відкривали собою підрозділ «Історія окремих народів і місцевостей СРСР». За схемою ЦНБ, ця література відображалася в алфавіті найменувань областей РРФСР:

- Ленінградська область
- м. Ленінград
- Московська область
- м. Москва

З іншого боку, у схемі ЦНБ матеріали про диригування були віднесені до однієї рубрики (781.6) з поняттям «Композиція, інструментування, оркестровка». Згідно ББК, диригування було відображено у підрозділі «Інструментальна музика» з підпорядкуванням його рубриці «Оркестр».

У процесі перегрупування рубрик в порядку, передбаченому схемою ББК, і присвоєння їм символіки ББК були переміщені окремі підрозділи або цілі масиви карток з однієї галузі наукових і прикладних знань в іншу. В таких випадках ці матеріали отримували позначення розділу, до якого вони належать, згідно ББК. Наприклад:

- матеріали зі спортивної медицини та гігієни спорту, які до цього відображались у розділі «Медицина», за схемою ББК, стали частиною підрозділу «Ч5 Фізична культура і спорт»;
- анатомія і фізіологія віднесені до розділу «Біологія»;
- у розділі «Медицина» збиралися матеріали з патологічної анатомії і фізіології.

У разі відсутності схеми ББК по розділу, до якого передається матеріал, останній розміщується умовно під індексом, котрий можна дати, виходячи з робочої схеми ЦНБ [8, с. 103]. Коли ж відсутня схема і місце в каталозі, ці матеріали тимчасово залишалися під своїм колишнім індексом у кінці розділу, до якого вони відносились за робочою схемою ЦНБ.

У процесі перекладу Генерального систематичного каталогу ЦНБ на ББК, потрібно було дотримуватися низки методологічних положень:

- усі рубрики розділів систематичного каталогу мають отримувати індекси і, по можливості, формулювання за схемою ББК (табл. 4):

Таблиця 4

За схемою ББК	За схемою ЦНБ
Е 591.2 Водорості. Альгологія	582.6 Водорості
Е 491 Віруси. Вірусологія	578.29 Віруси. Ультравіруси
ТЗ / 0) / -08 Всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції та будівництва соціалізму і комунізму в СРСР та інших соціалістичних країнах	9 / ~ / 43.01 Всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції та будівництва соціалізму і комунізму в СРСР

- при уточненні формулювань рубрик за ББК необхідно ретельно відслідковувати, щоб нове формулювання відповідало наповненню рубрик;
- у тих випадках, коли наповнення рубрик охоплює низку послідовних поділів ББК, застосовувати здвоєний індекс і узагальнююче формулювання:

- 34 Методичні посібники та розробка для викладачів
  - 35 Методичні вказівки та листи для учнів
- } за ББК

За схемою ЦНБ, у процесі перегрупування рубрик до перегляду і наповнення застосовувався здвоєний індекс і узагальнювалось формулювання. При перегрупуванні рубрик, що відображають навчально-методичні матеріали, систематизатор повинен був враховувати наявність посилань до фонду групової обробки.

Таким чином, перший етап роботи з упровадження схем ББК завершувався редагуванням, яке полягало у перегляді всього карткового репертуару з метою деталізації рубрик за схемою ББК, а також уточненням формулювань рубрик та їх наповнення.

Взагалі редагування каталогу передбачає також виявлення допущених при класифікації помилок (перевірка правильності методики класифікації, розстановки описів) [9, с. 44]. Якщо під час перегляду карткового репертуару в рубриках каталогу було виявлено картки, не відповідні формулюванням рубрик, за якими вони зібрані, то вони піддавалися рекласифікації відповідно до ББК, систематизувалися за індексами і в межах індексу організовувалися за алфавітом, включалися до відповідних рубрик каталогу.

Фактично те саме повторювалося при отриманні масивів карток або окремих підрозділів з інших розділів:

- після уточнення наповнення рубрик останні деталізувалися шляхом виділення супідрядних проблем і понять;
- у процесі редагування необхідно було відкривати нові рубрики, які відображали б актуальні питання суспільного, наукового, технічного прогресу незалежно від кількості карткового репертуару;
- у низці випадків систематизатори як фахівці не тільки в питаннях бібліотечної справи, а й у певних галузях знання, повинні були відкривати нові рубрики, розділи та підрозділи, що зумовлювалося виникненням нових наук і проблем (наприклад новітні на той час поняття «космічна біологія», «ботаніка») [9, с. 44–46].
- під час деталізації узагальнюючої рубрики всі описи, пов'язані з опущеними видовими рубриками,

збиралися в кінці під формулюванням «Інші ...», щоб у каталозі за родовою рубрикою загальні роботи не перемішалися з більш конкретними питаннями (наприклад, «Історія країн Африки», «Історія Алжиру», «Історія Марокко», «Історія ОАР», «Історія Ефіопії», «Історія інших країн Африки».

Важливо відзначити, що великі масиви карток деталізувалися шляхом застосування загальних і спеціальних типових ділень. Це забезпечувало (і забезпечує сьогодні) однакове розміщення однотипної літератури в систематичному каталозі. Для всіх галузей знань були передбачені і введені в ГСК такі типові поділи (визначники):

- а – Класики марксизму-ленінізму
- б – Керівні й законодавчі матеріали
- в – Філософські питання науки. Методологія науки
- г / д – Історія науки. Персоналії
- е – Організація науково-дослідницької діяльності і практичної роботи. Досвід виробничої роботи
- п / р – Кадри та їх підготовка
- с / т – Методика і техніка науково-дослідної та практичної роботи. Досвід виробничої роботи
- у – Винахідництво і раціоналізатори
- ф / г – Наукова інформація та документація. Пропаганда науки
- я1 – Бібліографія
- я2 – Довідкові видання
- я3 – Статистичні матеріали
- я4 – Серія. Збірники. Зібрання творів
- я6 – Ілюстративні видання і матеріали
- я7 – Навчальні керівництва та допомоги
- я8 – Інструктивні видання
- я9 – Популярні видання

Позитивною особливістю результату перекладу ГСК на ББК було те, що крім загальних типових ділень, які застосовуються для класифікації літератури про науку, в схемах ББК передбачалися також спеціальні типові поділи. Їх можна застосовувати тільки в розділах окремих наук (специфічні для даного розділу). Наприклад, спеціальні типові поділи для деталізації матеріалу про окремі групи тварин (підрозділ «Біологія. Біологічні науки») [9, с. 51–54] представлені таким чином:

- 2 Походження і еволюція (Філогенез)
- 3 Індивідуальний розвиток (Онтогенез)
- 4 Генетика
- 5 Цитологія
- 6 Морфологія, анатомія, гістологія
- 7 Фізіологія, біофізика і біохімія
- 71 Біофізика
- 72 Біохімія
- 73 Фізіологія
- 8 Екологія і географія

- 81 Екологія
- 85 Географія
- 88 Практичне значення. Охорона
- 9 Систематика

Або спеціальні типові поділи підрозділу ПО72 – «Трактори, сільськогосподарські машини та знаряддя»:

- 1 Теорія, конструкція, конструювання
- 2 Дослідження. Випробування. Апробація
- 3 Конструкційні елементи
- 5 Зношення. Зносостійкість
- 6 Переобладнання і пристосування
- 7 Автоматизація
- 8 Збирання. Установа
- 9 Експлуатація
- 903 Техніка безпеки
- 91 Агрегативання. Комплектування. Особливості експлуатації машин і систем
- 913 Навішування. Експлуатація навісних машин
- 92 Продуктивність машин
- 921 Швидкість. Норми
- 93 Управління, регулювання, контроль
- 94 Технічне обслуговування
- 95 Паливо. Мазильні матеріали. Води
- 97 Аварії і поломки
- 98 Ремонт і відновлення
- 99 Експлуатація в особливих умовах.

Відзначимо, що в процесі роботи з типовими поділами систематизатор зобов'язаний був фіксувати методику їх застосування у кожному окремому випадку з метою досягнення однаковості в даному розділі.

Під час редагування особлива увага приділялася співвідношенню розділів і підрозділів (питання однаковості, розмежування, взаємних посилань і відси- лань). Певні труднощі створювало розмежування окремих рубрик всередині таблиці [6, с. 39–42]. Тому прийняття рішень щодо розмежування диктувалося низкою приписів:

- при розмежуванні проміжних або перехідних дисциплін, які відображають застосування методів однієї науки у вивченні об'єкта іншої науки, визначальним є об'єкт науки, а не метод. Наприклад, фізична хімія відбивається в хімії, біофізика – в біології, а геохімія – в геології;
- розташування проблем, що відображають вплив одного явища на інше, визначається місцем предмета, що зазнає впливу. Наприклад, проблема впливу війни на економіку була представлена у розділі «Економіка», а значення економічного чинника у війні – «Військова наука»;
- при вирішенні питання про розмежування проміжних питань у суміжних розділах не-

обхідно перевіряти обидва підрозділи на предмет невиправданого дублювання у відображенні даних матеріалів.

З огляду на те, що бібліотечна класифікація має в основі своїй лінійну систему, значна увага приділялася встановленню зв'язків інструментарієм посилок, бо тільки шляхом посилок можливе відображення різноманітних зв'язків між явищами, предметами і поняттями, що існують в реальності.

Посилання та відсилання до рубрик перебудованих розділів оформлялися відповідно до загальноприйнятих правил і пов'язувалися поділи будь-якої деталізації, включаючи типові [6, с. 37–38], з урахуванням того, що формулювання посилок і відсилок повинні бути лаконічними і точно відображати зміст поняття. Водночас, занадто віддалені зв'язки у посиланнях і відсиланнях не відбивалися і відсиланнями не зв'язувалися видові поділи і родові рубрики.

Більше того, не давалися відсилання від кожної із супідрядних видових рубрик одного розділу до однієї й тієї ж рубрики іншого розділу. В цьому випадку формувалися загальні посилання або відсилання від видової рубрики. Наприклад:

Щ157 Книжкова графіка. Книжкова мініатюра див. Щ145ю86

Щ157.5 Ілюстрація

Щ157.54 Види ілюстрації

Щ157.542 Ілюстрація до творів фольклору

Щ157.546 Ілюстрації до творів художньої літератури

Щ157.548 Ілюстрації до дитячих книг

Щ157.549 Ілюстрації до наукової і технічної літератури (відсилання зроблено від родової рубрики, не повторюється у видових рубриках).

Складнощі викликали і те, що посилання й відсилання до відділів, ще не перебудованих через відсутність схеми, склалися тільки з літерного позначення основного ряду і найменування відділу (наприклад – Див. також Ю. Філософські науки).

Крім вищеперерахованих процесів, потрібно було визначати і уникати невиправданого дублювання описів у межах одного або декількох розділів, адже зайві картки природно захарашували ГСК і утруднювали його використання. Це, у першу чергу, стосувалося проблем і питань, які на певному етапі були актуальні, але не були своєчасно достатньо повно висвітлені у спеціальній літературі. Наповнення таких рубрик здійснювалося шляхом дублювання популярних видань загального характеру. Наприклад, література загального характеру про країни народної демократії в період їх утворення дублювалася у розділі «Історія», «Економіка», «Держава і право» та ін. Дублювалася і література за новими комп-

лексними проблемами, логічне місце яких не можна було точно визначити у структурі каталогу [10, с. 21]. Тому у всіх цих випадках фахівці-систематизатори керувалися картотекою методичних рішень³.

Серед іншого слід відзначити, що складання та редагування робочої таблиці класифікації є процесом творчим і вимагає від систематизатора глибоких знань спеціальної дисципліни, методики класифікації і виробничого досвіду з організації систематичного каталогу певної галузі знання. Необхідно також врахувати, що в той період взята за орієнтир ББК була, по суті, першим варіантом нової радянської методики класифікування і, що безперервний розвиток науки, практики вимагав постійного доповнення і уточнення таблиць. Залежно від цього схема могла скорочуватися або деталізуватися і т. п. З огляду на це, при перебудові ГСК за схемою ББК допускалися компетентно-обумовлені та практично-обґрунтовані, наведені нижче [8, с. 102–105], відхилення від неї:

- відхилення від схеми ББК, що мали принципове значення для всього ГСК (розміщення навчально-методичних матеріалів, бібліографій тощо), допускалися тільки після всебічного вивчення та обговорення на методичній раді відділу та затвердження на вченій раді ЦНБ;
- рішення про відхилення від схеми ББК у межах одного розділу обговорювалися в робочому порядку і узгоджувалися з адміністрацією відділу;
- в окремих випадках, коли питання щодо відхилення від схеми ББК викликали сумніви, фахівці ЦНБ зверталися за консультацією до укладачів схеми ББК.

Таким чином, редагування розділів і підрозділів завершувалося складанням робочої схеми, яка повністю відображала всі існуючі рубрики каталогу, і починався другий етап з перекладу ГСК на ББК – складання АПП.

Саме при приведенні структури каталогу у відповідність зі схемою ББК систематизаторами складався АПП до формулювань рубрик по кожній галузі наукових і прикладних знань у тому випадку, якщо до цього розділу не було покажчика. У тих розділах, де вже були складені покажчики, зазначені на картках покажчиків, відбувалося безпосереднє переведення на схему ББК. Відбір понять для АПП здійснювався шляхом перегляду найменувань рубрик каталогу й АПП [11, с. 41–44], наявного у випусках ББК.

У процесі редагування словник АПП розширю-

³ Класифікаційні рішення зі складних випадків, а також рішення, що мають типовий характер, відображають у картотеці методичних рішень систематизації [11, с. 48].

вався за рахунок формулювань заново відкритих рубрик. Після завершення перебудови розділів каталогу за схемою ББК АПП доповнювався поняттями, відображеними у наповненні рубрик. Показчик складався або після перебудови розділу каталогу, або одночасно з редагуванням. Відбір понять, що містяться в наповненні рубрик, відбувається шляхом перегляду всього карткового репертуару та здійсненням таких процесів:

- картки з відібраними поняттями передруковувалися на машинці в 3-х примірниках;
- виготовлені картки для показчика редагувалися систематизаторами;
- відредаговані картки організовувалися і оформлювалися в три частини показчика (дві алфавітні і одна систематична).

Алфавітна частина показчика організовувалася в єдиному алфавітному ряду понять з виділенням літер, складів і слів, що відображають найважливіші політичні та наукові терміни по кожній галузі знання. Наприклад: «Боротьба за мир», «Соціалістична система» та ін.

Систематична частина організовувалася за індексами, а в їх межах за суворим алфавітом. При оформленні систематичної частини показчика на роздільниках вказувалися основні поділи галузі знання, на матеріалах якої він складений, а АПП, таким чином, завершував кожен розділ ГСК. Створення самого АПП ознаменовує закінчення процесу перекладу ГСК на ББК.

Загалом напрошується висновок, що історичні та технологічні особливості переведення бібліотечного фонду відповідно до ББК тісно пов'язані і взаємозалежні. Можна констатувати обов'язковість певного етапування усього процесу рекласифікації. Відповідно до чітко сформульованих завдань, у межах певного етапу, можливе системне здійснення переведення каталогу з основ однієї класифікаційної системи на іншу.

Наведені вище приклади наочно показують, наскільки скрупульозним і виваженим повинен бути кожен крок у процесі проведення рекласифікаційних операцій, адже будь-які маніпуляційні дії стосовно зміни, редагування, доопрацювання та навіть аналізу систематичного каталогу можуть спричинити досить істотну його трансформацію, що, в свою чергу, призводить до зміни загальної картини організаційного представлення фонду бібліотеки засобами каталожного зібрання.

Аналіз, вивчення та дослідження досвіду (як історичного, так і технологічного) дає змогу чітко зорієнтуватись у загальній ситуації формулювання завдань, шляхів їх вирішення в процесі адаптації та пере-

гляду основ систематичного каталогу. Тобто, йдеться про можливість змоделювати картину відображення потреб у реаліях систематизаційного сьогодення.

Говорячи про можливість рекласифікації, ми усвідомлюємо глобальність цього процесу, тому зосереджуємося саме на завданнях, продиктованих сьогоденними технологічними вимогами опрацювання змістовного наповнення систематичного каталогу і, в першу чергу, з позиції роботи, що здійснюється відділом систематизації НБУВ. Адже робота з систематичним каталогом розпочинається не з бібліографічного запису, що в ньому, а з його основи, фундаментальної платформи – бібліотечно-бібліографічної класифікаційної системи.

На сьогодні перед фахівцями постають завдання, пов'язані із забезпеченням уніфікаційності, інтероперабельності і мнемонічності систематичного каталогу через наявність даних характеристик у бібліотечній класифікації. Тому основою компетентної рекласифікації є не просто переведення каталогу на іншу класифікацію, а, в першу чергу, адаптація та гармонізація існуючої класифікаційної системи в бібліотеці (її робочими таблицями) з тими класифікаційними системами, що паралельно розвиваються як структурно, так і змістовно.

Список використаних джерел

1. *Альтшуллер В. А.* Организация процессов рекласификации и классификация по библиотечно-библиографической классификации / В.А. Альтшуллер // Библиотекарь. – 1977. – № 9. – С. 41–45.
2. Библиотечное дело : терминолог. слов. / сост. : И. М. Сулова. – М. : Книга, 1986. – 224 с.
3. *Бирзович В. Л.* Рекаталогизация и рекласификация библиотечных фондов / В. Л. Бирзович // Б-ки СССР. Опыт работы. – 1963. – Вып. 23. – С. 96–113.
4. *Витчевская Э. Ф.* Из опыта внедрения ББК : во Львов. науч. б-ке им. В. Стефаника АН УССР / Э. Ф. Витчевская, Л. М. Володарская // Из истории библиотечного дела и библиографии. – М., 1978. – Вып. 1. – С. 165–180.
5. *Воронько К.* По-деловому разумно и планоно / К. Воронько // Библиотекарь. – 1971. – № 9. – С. 61–64.
6. *Дараган А. П.* О перестройке генерального систематического каталога по схемам Библиотечно-библиографической классификации / А. П. Дараган, З. С. Рудая, И. К. Коновалова // Библиотечно-библиографическая информация. – 1967. – № 2. – С. 30–54.
7. *Диндайте А.* Внедрение новой советской классификации / А. Диндайте, А. Межинене // Библиотеку дарбас. – 1982. – № 12. – С. 10–11.
8. *Каганова М. Я.* Оптимальные решения вопросов организации и методики перестройки генерального систематического каталога ЦНБ АН УССР по схеме ББК / М. Я. Каганова // Проблемы оптимизации традиционных информационно-поисковых систем в библиотеках : сб. тр. XI науч. конф.

Світлана Добровська, Світлана Кириленко, Ірина Балагура

БАН СССР, 30 мая – 2 июня 1972 г. – Л., 1974. – С. 100–107.

9. *Макеева Г. С.* Методика подготовки перехода на таблицы советской Библиотечно-библиографической классификации в ГПНТБ СО АН СССР : на примере комплекса биологических наук / Г. С. Макеева // Сборник докладов зонального совещания по обмену опытом работы библиотек Сибири и Дальнего Востока. – Томск, 1969. – С. 43–58.

10. *Пайзиева Ж. А.* О методах перевода систематического каталога на новую схему Библиотечно-библиог-

рафической классификации / Ж. А. Пайзиева // Первая учебно-методическая конференция профессорско-преподавательского состава : тез. докл. – Чимкент. гос. ин-т культуры. – Чимкент, 1974. – С. 21.

11. Систематизация документов. Общие требования : инструкт.-метод. указания / сост. Э. Р. Сукиасян / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1985. – 68 с.

12. *Шамурин Е. И.* Реклассификация библиотечных фондов. – М. : Гос. науч. б-ка Накомтопа, 1989. – 18 с.